

ОЛОХ КЫРДЬДЫГА ТҮМЭР, СОМОБОЛУУР

Быйылгы ыһахтардан биэр дьоһуннаах событиенан Чурапчы улуһунааҕы Төлөй нэһилиэгэ төрүтүтэммитэ, сурукка-бичиккэ киирбитэ 250 сылын бэлэтээһин буолла. Төлөй нэһилиэгэ 1942 сыллаахха атырдьах ыйын II күнүгэр ССКП уобластааҕы комитетин бюрократ уурааһынан Чурапчы 41 калхуостарын кытары биэрэ сулуу тутулан күөс өттүтүн көһөрүлүүгэ барбыта быйыл 75 сыла буолла. Аҕа дойду Улуу сэриитин ыар тыһына уонна сүт-кураан таһаары сатыылааһына ити курдук Төлөй нэһилиэгин төрүтүтүн эһитэ, дьоно-сэргэ кыйдаммыта. Тоһо да итинник ыар дьылжаламмыт төрүтүтүк-уустук буоллаһар Төлөй дьоно-сэргэ дойдоларын-сирдэрин ытыктыыр төрүт санааларын ыһахтыбатхтара.

Ол курдук буруону өйүүр кырдыаҕастар аҕыйах киһи хаалбыта биллэр, сорохтор оччотооҕу суостаах дьаһалы аһаҕастык утараннар сууттамыт-ааннамыт да дьоннор баалара. Кэлин, сэрии бүтүтүн кэниэ, сохуостар учаастактарын категорияларыгар сирдэрин-уоттарын киллэттэрэннэр, сылгы-ыһах сүөһүнү итгэтиннэр Төлөйдөрүн буруотун өйүүр санааҕа кэлбиттэрэ.

“Өтөх төнүргэстээх, төнүргэс кыһыннаах” дьэн саха өһүн хоһооно Төлөй нэһилиэгин кэллэҕи дьылҕатыгар быһаччы сыһыаннаах. 25 сыллаахыга билигин Саха Өрөспүүбүлүкэтин инвестиционнай хампаанньа дириэктэрин солбуйааччытынан үлэтир Иннокентий Николаевич Аммосов биэр дойдулаахтарын түмэ тардан, тус бэйэтинэн салайсан эстибит Төлөй нэһилиэгин сатаһуун хаг төннөрөрү туруорсан, ону дьоно-сэргэ өйөөн, араас үрдүкү салайсар үлэҕэ сылдьар Төлөйдөн төрүттээх дьоннор биэр санаанан ылсаннар, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Үрдүк Сэбиэтин уурааһын таһаартарары ситиспиттэрэ. Ити, дьилинэн ылан эттэххэ, төлөйдөр Аҕа дойду Улуу сэриитин кэнииттэн сүткөн суолталаммыт историческай ситиһилэрэ диэхпин баҕарабын. Кырдыһа да онук.

Төлөйдөр быйылгы ыһахтарын—сурукка-бичиккэ киирбиттэрэ 250 сылын уонна Төлөй нэһилиэгэ иккитээн тэриллибитэ 25 сылын кырбиһилэриннэр көрсөр чыгээтэнилэр. 75 сыллаахы эһин-быстыны аана суох алдархайылар түбэспит Төлөй нэһилиэгин дьоно-сэргэ аһас саҕашы тэриин, бары эмсэҕэлэбит хайысхаларын оһорунан көрсүбүтүгүн туоһутунан буолбуттун сүрдэһин үрдүм. Хайдахтаах үтүө дуулуур бу дьонно баарын өссө төгүл итгэйдим.

Төлөй нэһилиэгэ төрүтүтэммитэ 250 сылын түөтэ манан түөлбөтүгэр кыттыһы ылбыт өрөспүүбүлүкэбит Ил Дархана Егор Афанасьевич Борисов ити ыһаахха дьонугар-сэргэтигэр туһаайан: “Төлөй нэһилиэгэ үүһүр-сайдар, кэскиллэнэр бары тутула тэриллиһэ”,—дьэн эттэ. Кырдык, бүтүннү Төлөй—Чурапчы улуһун саамай кэскиллээх нэһилиэгэр кубулуйда, ити Чурапчы улуһун дьонун-сэргэтин барыбыт күөн тутуутунан буолар.

Ити этэрибитин Төлөйдөр—“Төлөй” дьэн икки кинигэлээх үлэни суруйан-бичийэн, түмэн-чинчийэн С. А. Новгородов аатын сүгэр “Бичик” кинигэ кыһатыгар бэчээттэтэн таһаардылар. Бу—сүткөн суолталаах кинигэлэриннэр Төлөйдөр ыһахтарын түһүлэтин аспытара санаахха үчүгэйэ, дьоһуунааҕа дьон-сэргэ санаатын көтөхтө.

Кылгастык бу этэр кинигэлэрбэр тохтоон астахпына манньык. Төлөйдөн төрүттээх Өрөспүүбүлүкэбит Ил

Дархана Егор Афанасьевич Борисов бэйэтин биэр дойдулаахтарын сыраллаах үлэлэригэр биэр бастакынан рецензия-ыстатыйаны киири тыл кизбинэн суруйбут киһинэн буолар. Кини этэрэ бары өттүнэн оруннаах уонна сыанабылыгар бу икки кинигэлээх “Төлөй” дьэн дьоһуннаах үлэ суолтата олус сөпкө арыллар. Егор Афанасьевич: “Хас бириднэ киһиэхэ төрөөбүт төрүт дойду туһунан ойдоһул ытык суолталаах. Быһыргы дьыллар улаҕаларыгар олорон ааспыт мыгдыр өбүтлэрбит, туруу үлэһит, саҕабыллаах, хорсун-хоодуот дьоннорбут тустарынан билэрбит ким баҕарар өйүгэр-санаатыгар, сүрэхтэр-быарыгар истин иэйини, кизн тутууну үөскэтэр, олоххо дуулуур, инникитэ билэ тирэҕи олохтуур сырдык өйү-санааны саҕар. Онук киһи үлэтэ-хамнаһа, олоҕо кэскиллээх, дуулуур күүстээх буолар. Бу курдук санаанан салайтаран биэр дойдулаахтарын икки кинигэтин “Төлөй” дьэн аһтаан таһаартардылар. Бастакы кинигэтэ “Төлөй. Төрүтүк сурута” дьэн нэһилиэк дьонун-сэргэтин төрүтүтүгүн докумуоннарга олохуран, *бэрт кичээлээхтик* (мин—С. Т. бэлэтээһиним) ылсан онорбуттара бэйэтэ биэр дьоһун суолталаах дьалаланан буолар. Кинигэҕэ архыып докумуоннарыгар олохуран икки-үс үйэ аннараа өттүгэр олорбут өбүтлэрбит олохторо-дьахтара, ситиһилэрэ, баскөс дьоно сырдаттылыбыт. Төлөй нэһилиэгэ үүһүр-сайдан уустук кэмтэри ааспыт устуоруйатын кэриинэ кэмтэрин туһунан сырдаттылыбыта туспа уратылаах. Иккис кинигэ “Төлөй. Түөрүгэ олорбут, төлкөтө түстэммит төрөөбүт түөлбөбит” нэһилиэк XX-с үйэҕэ олохун, чуоллаан 1917—1974 сс. хаһан сырдатар. Бу нэһилиэк дьылҕатын үтүө эндириэх, түһүлээх-тахсылаах кэриинэ кэмэ. Ордук кизиллэ, диригиллэ Төлөй нэһилиэгэр саҕа былаас атаҕар турууга, холбоһуктааһын, Аҕа дойду Улуу сэриитин кэмтэр хоту көһөрүлүү кэмтэрэ кэпсэнилэр. Ол саҕанааҕы күүрээһиннээх үлэ күһүлэригэр олох оргуйар үөһүгэр сылдьыбыт, сэрии аастуор кэмин эрэйин-мугун этэрик түөстэринэн тэлбит ытык дьоммут сырдык ааттарын үйэтигэр ахтыһалар бар дьонто, ыччакка, өбөҕө үтүө холобур буолуохтара дьэн эрэнэбин”,—дьэн түмүк санаатын эһитэ бары өттүнэн оруннаах.

Рецензент олус сөптөөх сыанабылы биэрбит. Того диэтэххэ, Төлөйү иккитээн тилинэрин бары сулаарыстыбаһанай хайысхатын, стратегиятын онорсубут И. Н. Аммосов уонна да атыттары кытары дакаастаһылаах, туруорсуулаах араас таһымнаах мунуулаһтар, ол иһигэр сабыылаах да мунуулаһтар уоттарын ортотурунан эр санаалаахтык ааспыт уонна Төлөй иккитээн тилинэтин бары сулаарыстыбаһанай дьаһалларын олохсугууга энкилэ суох үлэлэбит

киһинэн Егор Афанасьевич Борисов ааҕабын уонна киһи бу этэр кинигэлэр-битигэр биэрбит сыанабылларын саамай сөптөөбүтүн, наадалааһын, кэскиллээһинэн ааҕабын.

Тус бэйэтинэн Төлөйү Төлөй оноруу стратегиятын олоххо кылгэсбит Е. А. Борисов курдук киһи биэрбит сыанабыллара, мин санаабар, Төлөй кэллэҕи ыччат дьонугар, салайааччыларыгар өссө сүткөн суолталаһа дин саһыбын уонна манньык бэйэлэринэн иилэспит-саҕаласпыт дьоннор—манньык сүткөн суолталаах история кырдыһын кэрээһиннэр кинигэлэргэ сыанабылы биэрэр киири тылы суруйаллара бары өттүнэн сөптөөх, кэскиллээх, дьон-сэргэни астыннарар уонна олоруллубут олох историческай кырдыһын итгэтигэр күүстээх буолар. Мин үтүө үлэлэри аахпыт, онно тугунан даһаны кыттыһы ылбатах дьоннор биэрэр кэмтэри сыанабылларын көрүстэхпинэ олустук хомойобун, онтон бу Е. А. Борисов суруйбут киири тыла ис сүрэхтэн, дьон-сэргэ кыһалҕатын, издэнин кытары биэр буолууттан силэс-мутук тардыстыбыта ааҕааччыны итгэтигэр.

Егор Афанасьевич Борисов: „...Бу сайдыыбыт, инники барыбыт норуоттук устуоруйатын, ис дууһатын—духобунаһын, култууратын үөрэтинтэ, ылыһыта суох саҕамат. Билигин ити өссө чуолкайдик ойдонор”,—дьэн этитин кытары сөпсөспөт буолуохха саҕамат.

Икки кинигэлээх “Төлөй” дьэн историческай-мемуарнай бодон үлэлэр ыһаһылаа, хайысхалара ити курдук чуолкайданан таһыстылар. Маньаха мин кимнээх, тоһо ор кэмтэ үлэлээн үрүлүйбүтүгүн, туох хайысхалары чинчийээччилэр ыһаһан үлэлэбүтүгүн кылгастык да буоллар, тус бэйэлэрин этилэригэр олохуран санаган-ойдотон ааһарым наада буолсу дуу дьэн санааҕа кэллим. Хаһык баҕарар үлэлэр кэтэхтигэр—дьоннор, чинчийээччилэр халыт халҕаһалара турдахтара дин... Олор кимнээхтир?

Бастакы кинигэҕэ көбүлөөччү уонна салайааччы быһыытынан Николай Иннокентьевич Аммосов ыйаллыбыт. Саамай ыраахан, сыраллаах үлэтин Иван Андреевич Пилигин уонна Петр Дмитриевич Гуляев толорбуттар. Хаһык баҕарар үлэни корор-истэр, чингэтэр, онуун буллара дьэн баар. Маньаха Николай Иннокентьевич Аммосов (салайааччы) кинигэҕэ киирбит матырыйаллары тоһоостоохтук олохсугуу, тылы-өһү көһөрүү, сорох чахчылары чуолкайдааһын туһугар олус эһиэтинэстээһин аһаһа, кыһалҕатыгар ситгэрин биэрбэт үлэни рукопискаты эрэлээсийэлэһин буолар. Туох да диэбит иһин бу уустуктардаах түбүгү-саһыгы “Саҕа олох” хаһыат эрэлээкэр Афанасий Афанасьевич Захаров уонна Россия суруйааччыларын сойууһун чилиэһэ Павел Петрович Федоров—Сомоҕо көрсүбүтүгэр. Күннэри-түүннэри түбүгүрэн 351 страницалаах кинигэҕэ киирбит матырыйаллары эрэлээсийэлэһин, үлэни аҕахтаабакка, кэмтэр бүтэрин “Бичик” издательствоҕа бэчээттэтэрин туттарбыттары соҕо санаатым, холлоох киһи мээһэҕэ ылыһыт үлэтин энкилэ суох толорбуттарыгар, дьонноругар-сэргэлэригэр көмөлөспүтүгүн биһиги махтаһах кэрпээхпит.

Бу сүткөн суолталаах үлэ хайдах толоруллубутун Иван Андреевич Пилигин “XVIII, XIX, XX үйэлэр саналарыгар Төлөй нэһилиэгэр тоһо киһи олорон ааспытын, тоһо сүөһүлээхтэрин-сылгылаахтарын СО национальнай архыыбыгар баар докумуоннарга олохуран оһоһууһа” дьэн “Түмүк” дьэн санааҕа биэрбит комментарийгар быһаарар. Олус бэрэ эрэлээкэрбит, ытыска ууран биэрэрдн—бу уустук графическай иһиһиһэти, чуолкайдааһын онорбут. (Көр кинигэ 345—348 стр.).

Иван Андреевич Пилигин бу ыстатыйатын бүтүүтүгэр биэрбит быһаарыһаларын хайдах баарынан ааҕааччыга тигээрим ордук буолсу, тоһо диэтэххэ, киһи эрэ билэр, сыанабыл быһар бырааһтаах буоллаҕа, кимнээх хайдах, тугунан көмөлөспүтүгүн быһаарарга. Ааҕааччы даһаны манньык олохтоох быһаарыһа наадыһар, билиһин-коруон баҕарар буолуохтаах.

И. А. Пилигин манньык быһаарыһалары биэрэр:

Бастакытынан, Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын үтүөлээх үлэһитигэр, Муома оройуонун бочуоттаах гражданиһыгар, уруксуга “Мутудай” сохуоска профсоюз бэрэссэдээтэлигэр үлэлэбүт, Төлөй нэһилиэгиттэн төрүттээх бэйэбит кыһы-пыгыгар Аммосова Анастасия Николаевна. Киһи икки сылы быһа архыып быһылаах фонданын хасыһан эт иһитинэн суруйан-уһаһан, нэһилиэк дьонун-сэргэтин төрүтүтүн онорууга бэйэтин сэмэй кыһаатын киллэриһтэ дьэн билиһинээхтээһинт (икки сылы быһа хаһыстыт—сүткөн суолталаах үлэни хомуйан биэрбит—мин бэлэтээһиним С. Т.).

Иккиһинэн, М. К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илигити федеральнай университет үөрэҕи бүтэрээччилэрин үлэни хааччыһынын аһаһыстыыр сиргэр сэбиэдиссэйигэр Игнатъева Любовь, Николаевна. Любовь, Николаевна Төлөй орто оскуолатыгар ор сылаарга математика учууталынан үлэлэбүтэ. 2001 сылтан Төлөй орто оскуолатын попечителэ, Төлөй нэһилиэгин бочуоттаах гражданиһа. Киһи уонган таһа сүүн биэрэһиһтэри иһиһин суруйубуттары коммютерга бэчээттээтэ, кинигэҕэ киллэрэр тыла онорон, элбөх сыратын биэрэн көмөлөстө.

Үсүһүнэн, Саха Өрөспүүбүлүкэтин национальнай архыыбын үлэһит киллэһитигэр, Ордук чуоллаан иһформационнай онору онорор санаа начальнигар Борисова Ангелина Афанасьевна. Кинилэр быһааччы көмөлөрүтүн архыыпка түөт сылы быһа дьаһыһан дьарыктаһым дьэн барҕа махтаһын бары көмөлөспүт, ыйан-кэрдэн биэрбит дьонто төрөдүт.

Аһаһас бу кылгас түмүкүтээһинтэн көрүлөххө, Төлөй нэһилиэгин дьон-сэргэтэ бу кинигэлэрин түгээһиннэрин аһас эрэлгэтин саҕалаабыттар эбит. Ол түмүгэр баһасхаһаах, олус дьон наадалаах үлэ чомчотуллэрэ ситиһилибит. Мин хайылааха эрэ дьэн хайылааһын, соҕордоох уонна ис сүрэхтинэн ыһым-мыгтаах буоламмын ити курдук эттэбин.

Саһыһыт хаһыат 3-с стр. көр.

Бүтүүтэ. Ишнин хаһыат
2-с стр. көр.

Национальнай архыып атырыаалларын туһанын хайа да күн эрбизиркэлээр. Саха Өрөспүүбүлүтүн национальнай архыыбын эбидиссэйдэрэ, фондатары көрөргө, онтон устан ыларга (И. А. Пинигин курдук) архыып үлэһиттэрэ өмөлөһүүлэрэ, ыйан-кэрдэн иэриилтэрэ толорулар үлэ сүһүөбэр уруутугар сүткөн улахан суолталаах. Национальнай архыып үлэһиттэрэ өй-көһүлүнэн мэккислээн көнүлүсүбүт докумуоннарын—Төлөй кэлиһиги чачата туһаныыларын ити аата удаарыстыбаннай суолталаах көнүлүсүбүт курдук өйдүөхтэхпит, итин өрүүтүн махталлаах устубуохтаахпыт.

„Төлөй“ диир сүткөн суолталаах бөлөҥ үлэ бастакы кинигэтин туһунан сүрүн санааларым итинниктэр. Ону кинигэ, историческай чакчыларын билгэргэ „Карта Телейского наслега, 1882 г.“ диир карта онгоһулун кинигэсэ сыһыарыы быһыытынан киллэриллибитэ олустук тупсарбыт, ааҕааччыны итэҕэтэр, үйэлэр историческай кырдыктарын ааҕаталлар. Аны өссө бири карта ааҕааччы болжомтооттар бэриллибитин саамай сөптөөбүтүн ааҕабын. „Схематическая карта расселения якутских племен и походов Тыгына до прихода русских, по историческим преданиям якутов бывш. Якутского, Вилюйского, Верхоянского и Колымского округов Якутской области, собранным С. И. Боло и И. Д. Новгородова в 1943—1944 гг.“ диир сийлээһин Сэһэн Боллоох оҥорууларынан, чуолкайдааһынынан киллэриллибитин. Бу икки историческай төрүккэ олохсубут карталар-сийлээһиннэр кинигэ бастакы түһүмэһин олустук

тупсарбыттар, чингипиттэр диир санааҕа кэлиһим.

Төлөй иккис кинигэ—„Түөрөбү олохсубут, төлкөтө түстэммит төрөбүт түөлбөбүт“ диир ааттанан табыста.

Бастакы кинигэни „Күндү биһир дойдутаахтарым“ диир киниги тылыннан Өрөспүүбүлүкэ Ил Дархана Егор Афанасьевич Борисов „Күндү Төлөйтон төрүтүтүк дьоммут-сэргэбит, күндү ааҕааччы“ уонна „Убаастабыллаах биһир дойдутаахтарбыт, күндү доҕоттор“ диир этиилэринэн улууспут баһылыга Андрей Тимофеевич Ноговицын, Иннокентий Николаевич Аммосов арыалласпыттара. Онтон бу иккис кинигэни Төлөй нэһилиэгин баһылыга Николай Иннокентьевич Аммосов уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин Правительствотун председателин солбуйааччы, СО тыатын хаһаайыстыбатын уонна аска-үөлгө политикатын министриэ Петр Николаевич Алексеев киниги тылларынан аан аһан биэрбиттэр.

Философскай наука кандидата, доцент Е. Г. Винокуров уонна педагогическай наука кандидата доцент П. Д. Гуляев кинигэ ис хоһоонун арылар кылгас историческай ыспырапканы суруйбуттарын болжомтоҕо ылар наада. Тоҕо диирэххэ, кинилэр ситимсэхтик өйдөнүлүлэрин, ааҕыларын хааччылар туһуттан суруйдактара дии.

Иккис кинигэ 503 страницалаах. Төлөй түн былыргы олохсубут саҕалаан бүгүнгү олохсубут-дьаһаар тийэ бары кэрдистэри хаһан сэхэргиир сүткөннээх соруу толорго аһаһан суруллубута уонна ону кинигэни суруйааччылар, түмэччилэр кыайа-хоту туппуттара мингин улаханньык сохтордо даҕаны, үөртэ даҕаны. Итин мин ордообутэ „Төлөйтон төрүтүтүк“ диир бастакы кинигэни Иннокентий Николаевич Аммосов Төлөй нэһилиэгин салайан олохсубута таһааран дьон-сэргэ

санаатын өйөөн турардаахпыттар сүткөн этэбин. Ол бастакы сэмэй хардыы онгоһуллубута этэ.

Ол кэмтэн ыла төлөйдөр хайдахтаах күүһү-күдэни түмэн, национальнай архыып фондатарын көтөбүн, аҕа саастаах дьоннорун куоттарбаккалар колхуос, соххуос кэмнээҕи уонна гражданскай сэрии, Аҕа дойдуга Улуу сэриитин историятыгар сыһыаран үтүмөн үгүс үлэни үлэлэтэн, чомохтоон, ырытан, дакаастаһан таһаарбыттарын бэйэм эрэ уһулчуму суолталаах героизмынан ааттыбын. Бу сүткөн суолталаах үлэ түмүктэммитинэн Төлөй нэһилиэгин дьонун-сэргэтин өссө тогул эбэрдаһаһын баҕарабын, кинилэр кыайылыарыттан-хотууларыттан ис сүрэхпиттэн үөрөбүн.

„Төлөй“ иккис кинигэтин хомуйан-түмэн оҥорбут Татьяна Егоровна Захарова „Түмүк оннулар“ диир быһаарытып истэбин эрэ. Кини этэр: „Матырыаал хомуйарбар киниги 3 сылга РИК хампааньы генеральнай дириэктэрин солбуйааччы И. Н. Аммосов, ини-бии И., Д. Захаровтар, К. Е. Захаров, Н. Е. Захаров П., М. Н. Сибиряков, А. А. Пинигин, И. А. Пинигин, В. К. Мальшев дьон-халык комолорор баҕалаах дьон (мин бэлиттээһиним—С. Т.), төһөнү билэлэрин кэпсэбиггэригэр, суруйан биэр-биттэригэр махтанабын. Виктор Кузьмич археология хаһыыларын, булчумуларыттан, Сэһэн Боло хомуйбут үһүэйэһирин ГЧОААХНП институтун архыыптарыттан булан-хомууан оҥорбута махталлаах. Төлөй кырдыаҕас кинигэ М. Г. Старостин, бүгүнгү күннээҕи кырдыаҕастар сэбиэтэрин председатели Е. Е. Максимова, үһүн сыһыарга үлэлэбиг эмчит А. Н. Емельянова, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтигэр депутаттабыт Д. М. Поганова, Төлөй орто оскуолатын учууталлара Е. Е. Попова, М. И. Аммосова, Е. Е. Захарова, Л. В. Климова бэчээккэ сааһылыырга комолоскуттэригэр

дириг махталын этэбин. Бэйэм сиз-ним Ася Пермякова, ХИФУ устубуона, үс сайын устата (мин бэлиттээһиним—С. Т.) каникуларын кэмгэр бэчээттээн комолосһон улаханньык туһалааҕа“,—диир этиитигэр көрдөхкө, чакчы сырыһах үлэни көрсүбүтүр. Ону төһө даҕаны ыараханын иһин, түмүүлүк ойуула-санаанан кыайдактара дии.

Мин соруйан дьонго-сэргэсэ тирдэри икки кинигэ тухары сүрүн үлэни көтөхпүт Иван Андреевич Пинигин уонна Татьяна Егоровна Захарова түмүк санааларын этиги бэлиттээһиннэрин бу ыстатыһабар доҕучу сохус киллэрдим, дьон-сэргэ өйдөөтүн, үлэни тэрийии технологиятын билиһиниг диир санааттан.

Дьонуннаах „Төлөй“ диир икки кинигэлээх бөлөҥ, документаһнай төрүккэ олохсубут үлэ баар буолла. Олустук үөрэ, доһуйа корсор буоллум ээ, доҕоттор, Чурапчы улууһун нэһиликтэрин кинигэлэрин! Чурапчылар абыраммыт дьоннорунан буолабыт—олустук историята бэйэтинэн эһиэхэ утары хаһан кэлэр кэмгэр тийэһи кэлиһиги эбээт! Итинтэн үөрөбүн, аспыһабын. Аһы төлөйдөр историяларын иһинигигэр туттутут. Бары нэһиликтэригэр түн былыргыттан сиһис-мүтүк тардыһан суруллубут эпопеялар—кэлин уһугар Чурапчы улууһун кэлим историятын түмэн таһаарарга тоһоһоохтук эрэйбитин чөлүтүгэрэ? Ол историябытын биһир бэртээхэй комүс билиһэһинэн икки кинигэлээх „Төлөй“ диир түмүү буоларыттар саарбахтааһабын.

Чурапчы дьон-сэргэсэ „Төлөй“ диир икки түһүмэһтээх түмүүнү булан аабыт, онко эһиги алгыһыт, уруу-хаан дьонноругу айбыт-туһут, туруулаһыт олохторун эпопеята сэхэргэһэр!

Сэмэн ТУМАГ,
саха нуруотунай суруйааччыта.

Ыһыры

АЙЫЫ САНААЛААХ БАР ДЬОММУТУГАР АҕАҔАС СУРУК

2017 сылы Чурапчыбыт улууһун дьаһалтата история сыһыан биллэр-битэ. Итинэн сибээстээн историябытын диригтэн үөрэтпигэ, историябыт баар кэрэһиттэригэр х а р ы с т а б ы л л а а х т ы к , кэриэстэбилтээхтик сыһыаннаһарга, кырдыаҕас көлүөнэлэргэ махталлаах буолууга, ыттыктабыллаахтык, истинник-иһирэктик сыһыаннаһарга, үүнэр күлүөнэлэргэ туһуламмыт итгэр-ойдотор, тутар-тупсарар, кэнэтэр-кэрэхсиир, кэпсир-билиһиннэрэр, умугуллубуту сөргүтэр, ааспыт аһтар үгүс өрүттээх үлэ ыттылар.

Дьэ, ол иһин биһиги эмиэ, уруккута Мэнэ улууһун II-с Мэйдэксигэ диир аатыран-сураһыран, аарыгыран олохсубут улахан нэһилик удьуордара, билиһин ааспыт XX-с үйэ бутуурдаах-булчуурдаах, уоттаах сэриилээх, күүһүнэн көһөрүүлээх, сутааһыһаах олбун ыар историятын көлүөнэттэр олбун ыар историятын көлүөнэттэр үлү миксирэн кыраҕый участааха эрэ кубулуйан хаалбыт Чурапчы Мэйдэксигэ төрүт ыччагара мустаммыт „II-с Мэйдэксин нэһилиэгин историята“ диир 307

сыллааҕыта төрүтүтүк дириг историялаах нэһиликкит былыргы, аҕа көлүөнэ дьоннорбут туһунан история кинигэтин архыып докумуоннарыгар, урукку көлүөнэ дьоммут-сэргэбит хаалларбыт ахтыһыларгар олохсубут бэлэмни сылдьабыт. Бу кэмгэ кинигэ анаара бэлэмнэһэн, издательствоҕа набордана сылдьар, барытын ситэрэргэ үлэ күүсү барар. Үбүдэһинэ кыһаһан (уопсай суумага 500-чэкэ тыһ. солк. буолара сабаҕалаһар) тоһоһор кыһаһаннаһыгына бу дьыл бүтүүтүгэр кинигэ тахсыа диир битэ эрэл санаалаахпыт. Онук эрэ буоллар...

Онон, II-с Мэйдэксин нэһилиэгин аҕа-суола, үөскээн, олорон ааспыт күлүөнэлэрэ уонна билиһин сир аайы тарҕанан олорор, үлэһин-хамсыы сылдьар удьуордарын, дьонун-сэргэтин сырдык аһтара, дьонун сурахтара көлүөнэттэн көлүөнэҕэ саһана, тарҕана туруохтарыгар, ээр, үүнэр күлүөнэлэр төрүтүгэр удьуордарын диригник билэһинэр өйдүү-саһыы, ыттыһыы үөрэнэллэригэр, салгыы сайыһанан,

үөрэтэн-үөдүтэн, үйэлэргэ үйэлитэн салҕаан-кэһсэн нэһилэригэр боҕо тирэх, аһаһамак акыһаан, сүһүт-оспот өйлөбүннүк кинигэте буолуо этэ диир сырдык өйлөбүлүтүгэр.

Бар дьоммутугар холобур быһыытынан аһыллаахха, 1988 сыллаахха Үрэх Күндүлүгэ биэс куолакаллаах Никольскай танара дьэһини тутуутугар 2-с Мэйдэксин нэһилиэгин 358 дууһа нэһилиһиннэтэ, баайыттан-дьаһаһыттан тутулууга суох, ким төһө кыһаһаһынан, 50 харчыгыттан 200 солк. тийэ маасабай сиртибэ биэрбиттэрин уонна 1908—1911 сс. Күндүлүгэ перковнай-приходской училище дьитин тутуутугар нэһилик баай, сэннэ дьон-үгүөрү үбүнэн сиртибэ оҥорбуттарын туһунан былыргы архыып докумуоннара кэпсирлэрин санаабыт.

Дьэ, ити курдук, 100-тэн таһа сыллааҕыта олорон ааспыт өбүтлэригэр барахсалтар үгүс бачыһаһынан бүгүнгү кинилэр удьуордара, бар дьоммут өйөөһөр халыһаһтара, аһаһа санаалалары аһаһа акциятыгар көхтөөхтүк кыһаһаһтара, эмиэ, ким төһө кыһаһаһынан, 500—1000 солк.

үбүнэн, биһигэр аһаһаһаан, аҕа, ийэ уустарыһан түмэһинэр, үгүөрү үбү хомууһаһаан көмөнү оҥоруохтара, эһиги нэһиликкит үөскээн аһыһа олохсубут, удьуордарын кэрэһэллэр уонна иһинки дьылһаһыт, сырдыгы, тилиһини толкөлүүр „II-с Мэйдэксин нэһилиэгин историята“ өйлөбүннүк кинигэ бэчээттэһэн тахсыһыһаһа бары түмэһинтэ үбүнэн хаачыһаһыһыт мэккислээһит диир биһиги эрэһиги.

Аһаһа санаалалары акциятыгар кыһаһа харчыһаан көмөнү киллэһинэ анаан Хоптоҕо нэһилиэгин дьаһалтата аһаһа сэгү аһтарда уонна интернет ситимигэр биһир дойдутаахтарга ыһырыһа аһаһа суругун иһигинэ сэт цуомэриһ батсаалка суруйан тарҕаһаһа. Онон Чурапчы Мэйдэксигиттэн төрүтүтүк уустаах биһир дойдутаахтарбытын бука барыһыһын кинигэ тахсыһыһаһа комолөһөргүтүгэр ыһыраһыт.

М. Н. КОРЯКИН,
кинигэһин бэлэмни сылдьар автор, РФ Суруналыһыһаһа соһоһун чилиһэ.
А. Д. АММОСОВ,
кинигэ соавтора, ССРС, СО култуураларын туйгуһаһа, үлэ, тыһыт, ссена, партия бэтэрэһэ.

Күрөш, бажарат, күтүктүт, кишиятас,
сөнүзүт, хос сөнүт, Бүлүүттөн,
Доккуускайтат, Чуратчыттан бары
аймактарыс.

Билсэр телефон: 8-411-51-24-458.

Агабыт сарсыяра эрбэ туран от тийэ барара, кэлэ харанга буолбутун кэннэ тонон-хаппа кэлэрэ. Хоргууян албот эрбэ ботэрээ өттүгүн сыйдан үлөһөн-хамнаһы толорторбут. Билгинни, тулаайх апагардах оҕолору ол күмүс ферма үгүтүн астыыр арыы опорооччу збырыыр этэ. Сэтпэрээтэргэ үгүт эрийдэгини куугун тахсара. Ону мас хамыйахха

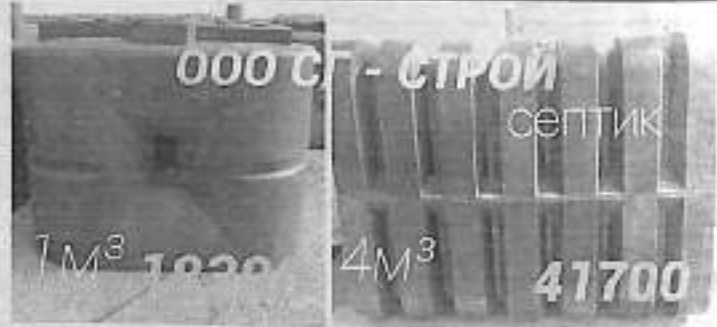
Бичагтарбыг эзэлгээ олонон үзлээгн-хамсаан
дойдууг чөлөөтэй сайдариугар күүс-комо буулгунар.
Сэргийлсмин оюогун эрэй-муна эргийбэтин. Эйни-
дэгү багарабын!

Евдокия Петровна МЕСТНИКОВА,
Хяльһы ыһыллыһын олохтообу.

Административный район	Вид дикорастущих плодов и ягод	Наступление массового созревания	Дата начало сборов
Чурапчинский улус	Земляника лесная	12 июля	с 15 июля
	Красная смородина	12 июля	с 15 июля
	Голубика	18 июля	с 20 июля
	Черная смородина	10 августа	с 12 августа
	Брусника	27 августа	с 30 августа

принимает заказы на изготовление **ПРОФИЛСТА, ЧЕРЕПИЦЫ И КОНЬКА** по любым размерам. Цвета вишня, шоколад, зеленый мах, бежевый. с 10-18 часов, выходной воскресенье. Обращаться: база Невидыли, за колледжем. Тел.: 8-914-288-63-31.

Алар сууртар ичкери сая
решары мейманылар ичкери сая
сүйкөр бууларга. Суурлар ичкери сая
мечкери мейманылар ичкери сая
мечкери ичкери сая мейманылар ичкери сая

Хайхат бичээхэ бэриллэр графика: 16 ч 00 м. Бичээхэ бэрилинэ: 16 ч 00 м. "Сага олох" редакционной-издательской холбоуна 10.07.2017 с. сфоегд бичээтэнэ Аадирьна: 878670, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а" Индекс: 54907. Хайхат нэдиэлэзэ устэ, олтуруунууна, чаплээгэ унна субуугала тахсар.